

Te groot talent wekt rancune Nikolaj Rubinstein

ALS KLEINE JONGENS

Tsjaikovski en Nikolaj Rubinstein waren goed bevriend, maar door een vervelend voorval stonden ze opeens op voet van oorlog met elkaar. Rubinstein kraakte Tsjaikovski's *Eerste Pianoconcert* tot op de grond af – passages waren afgezaagd, het was slecht en vulgair. Hij ging zelfs zo ver om Tsjaikovski van plagiaat te beschuldigen. Waartoe jaloezie kan leiden.

tekst

Dr. Marcel S. Zwitter

© Wikiwand.com

Pjotr Iljitsj Tsjaikovski

< Nikolaj Rubinstein, 1872

GROOT WORDEN

Het huidige Rimski-Korsakov Conservatorium in Sint-Petersburg opende zijn deuren in 1862. De pianist Anton Rubinstein had zich daar in de voorgaande jaren sterk voor gemaakt; tijdens zijn tournees in Europa werd hij met alle eerbewijding behandeld, terwijl hem in zijn vaderland enkel minachting ten deel viel, omdat musicus-zijn in het Rusland van het midden van de 19e eeuw niet als een respectabel vak gold. Teneinde niet alleen het muzikale leven in Rusland te bevorderen, maar ook het maatschappelijke aanzien van de musicus daar te verbeteren, wilde hij een muzikale vakopleiding, zoals die in veel West-Europese landen al bestond – en met steun van de tsarenfamilie kon dit ideaal in 1862 worden verwezenlijkt. Achteraf gezien kunnen we alleen maar vaststellen dat het conservatorium in Sint-Petersburg zich geen betere start had kunnen wensen: reeds onder de allereerste jaargang van studenten bevond zich een genie, te weten de 22-jarige rechtenstudent Pjotr Iljitsj Tsjaikovski, die vier jaar later met de hoogste lof afstudeerde.

Protegé

Tsjaikovski's eindexamen viel zo ongeveer samen met de opening van een conservatorium in Moskou (het huidige Tsjaikovski Conservatorium). Had Anton Rubinstein zelf de leiding van het conservatorium in Sint-Petersburg op zijn schouders genomen, het nieuw geopende conservatorium in Moskou vertrouwde hij toe aan zijn broer Nikolaj (1835-1881). En wat kon dit nieuwe conservatorium nu beter doen dan de zojuist glansrijk afgezwaaide eigen kweek uit Sint-Petersburg een docentenpositie aanbieden? Aangezien er voor een beroepsmusicus nauwelijks iets anders te doen was – een professioneel muziekleven moest in Rusland nog grotendeels van de grond komen – greep Tsjaikovski de kans met beide handen aan. Twaalf jaar lang zou Tsjaikovski harmonieleer aan het Moskouse conservatorium doceren; uit die jaren dateert een leerboek harmonieleer van zijn hand – feitelijk niet veel meer dan een uittreksel van een aantal Franstalige leerboeken – maar dat wel toont dat Tsjaikovski didactische aanleg had. Nikolaj Rubinstein bood de onbemiddelde Tsjaikovski logies in zijn appartement aan, wat Tsjaikovski evenmin kon weigeren.

Rubinsteins vrijpostige omgang met jonge vrouwelijke studentes in zijn appartement bracht Tsjaikovski geregeld in verlegenheid, maar lange tijd durfde hij de nogal dominante Rubinstein niet te zeggen dat hij liever op zichzelf ging wonen.

Diezelfde Nikolaj Rubinstein zette zich echter vol in voor de muziek van de jongeman die hij als zijn protegé beschouwde. Tsjaikovski's *Eerste Symfonie*, die in 1867 in de eerste versie op papier kwam (tegenwoordig wordt deze symfonie altijd in een latere herziening uit 1880 gespeeld), kon de goedkeuring van Tsjaikovski's voormalige docenten in Sint-Petersburg niet wegdragen, maar Rubinstein dirigeerde het *Scherzo* uit deze symfonie in een concert in Moskou en bezorgde Tsjaikovski zijn eerste echte artistieke succes. Van zijn kant trakteerde Tsjaikovski zijn broodheer enkele jaren later op een *Serenade voor de naamdag van Nikolaj Rubinstein* voor klein orkest (1872).

Donderslagen

Zolang Tsjaikovski werken componeerde van het niveau als zijn eerste twee symfonieën (in de oorspronkelijke versies), de toneelmuziek bij *Snegoerotsjka* (op.12) en opera's als *Vakula de smid* waren de verhoudingen tussen hem en Rubinstein duidelijk. Maar kleine jongens worden doorgaans een keer groot en het valt nauwelijks te betwijfelen dat Rubinstein met het verstrijken van de jaren moet hebben gezien dat Tsjaikovski's grote talent zich meer en meer ontvouwde – en dat kon niet anders dan tot spanning gaan leiden. In december 1874 – acht jaar na Tsjaikovski's aanstelling aan het conservatorium – verzocht Tsjaikovski Rubinstein en zijn collega Nikolaj Hubert op korte termijn een moment tijd vrij te maken om naar zijn zojuist voltooide *Eerste Pianoconcert* te luisteren. Omdat Tsjaikovski geen professioneel pianist was, had hij met name behoefte aan advies met betrekking tot de pianosolopartij. Volgens afspraak trof het drietal zich op kerstavond in het conservatoriumgebouw voorafgaand aan de kerstreceptie. Wat er zich die avond heeft afgespeeld weten we dankzij een brief die Tsjaikovski ruim drie jaar later (21 januari/2 februari 1878) aan zijn mecenas Nadezjda von Meck schreef. Tsjaikovski schrijft haar dat hij het hele eerste deel aan Rubinstein en Hubert voorspeelde. Toen hij zich naar hen omkeerde, zeiden beiden geen woord. 'Als u eens wist, wat voor een dwaze en ondragelijke situatie het is om een vriend een maaltijd voor >

“Tsjaikovski's grote talent ontvouwde zich meer en meer. Dat kon alleen maar tot spanning leiden”

Nikolaj (I) en Anton Rubinstein, 1910

te zetten die je zelf hebt bereid, die vriend te zien eten en die zegt niets! Zeg alsjeblieft iets, verwens me als een vriend, maar zeg in Godsnaam iets sympathieks, als je me niet kunt prijzen.' Achteraf gezien schatte Tsjaikovski in dat Rubinstein 'zijn donderslagen aan het verzamelen was', terwijl de onzekere Hubert wachtte op het moment dat hij kon taxeren wiens partij hij het beste kon kiezen. Tsjaikovski vermande zich en speelde de resterende twee delen van het concert ook. Opnieuw bleef het stil, waarop Tsjaikovski van achter de piano opstond en vroeg: 'Wel?' Aanvankelijk met kalme stem, maar al snel met groeiende stemverheffing kraakte Rubinstein het concert tot op de grond af: 'het was onmogelijk te spelen, passages waren afgezaagd, onhandig en zo gênant dat het onmogelijk was ze te corrigeren, als geheel was het slecht en vulgair'. Hij ging zelfs zover Tsjaikovski van plagiaat te beschuldigen en eindigde met te zeggen dat twee of drie bladzijden te redden zouden zijn, maar dat de rest helemaal overnieuw moest worden gedaan. 'Ik kan u echter het belangrijkste niet meedelen en dat is de toon waarop alles werd gezegd', vervolgde Tsjaikovski aan Nadezjda von Meck. 'Kortom, een toevalig aanwezige onbekende zou me waarschijnlijk als een gek beschouwen, als een

Tsjaikovski voor 'zijn' conservatorium in Moskou

ongetalenteerde veelschrijver die deze beroemde musicus met zijn nonsens was komen irriteren.' De geschokte Tsjaikovski was niet in staat tot enige repliek en verliet zwijgend de kamer. Maar toen Rubinstein enkele uren later tijdens de kerstreceptie suggereerde een uitvoering van het concert te willen overwegen op voorwaarde dat het concert volgens zijn aanwijzingen zou worden omgewerkt, had de componist zich inmiddels herpakt en deelde Rubinstein onomwonden zijn besluit mee: 'Ik zal er geen enkele noot aan veranderen en het concert publiceren zoals het nu is.'

Adeldom

Groot gelijk, zeggen wij nu, die inmiddels weten dat Tsjaikovski's *Eerste Pianoconcert* tot de populairste pianoconcerten uit het repertoire behoort. Dat het concert uiteindelijk zijn wereldpremière in Boston (!) beleefde, kan een indicatie zijn dat Tsjaikovski toch niet helemaal zeker van zijn zaak was. Het werd daar echter een doorslaand succes en sindsdien heeft het concert altijd bij het publiek de handen op elkaar gekregen. Rubinstein heeft nadien het concert alsnog op zijn repertoire genomen en het tot aan zijn dood in 1881 geregeld gespeeld. Dit roept de vraag op hoe het dan kon dat hij er die bewuste kerstavond zo faliekant naast zat. Wel, misschien heeft Rubinstein van meet af aan de kwaliteit van het concert vlekkeloos ingeschat; wellicht heeft hij in het concert onder ogen moeten zien dat zijn protégé hem voorbijgestreefd was en muziek had gecomponeerd van een kaliber die hij nooit op papier zou kunnen krijgen. Dat zijn delicate situaties en het vergt veel adeldom van geest om een buiging te kunnen maken voor degene die tot dusver altijd voor ons boog. Zelfbewuste, dominante types als Rubinstein kost dat moeite – het is echter ook tekenend voor Rubinstein dat hij uiteindelijk ruiterlijk in Tsjaikovski zijn muzikale meerdere erkende. Dat Tsjaikovski niet met rancune ten opzichte van Rubinstein is blijven rondlopen, blijkt uit het aangrijpende *Pianotrio (in a, op.50)* dat Tsjaikovski na het overlijden van Rubinstein componeerde 'à la mémoire d'un grand artiste'. □